

การใช้ทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

Manipulation of cultural capital for sustainable community development

กัญญารัตน์ แก้วกมล, นิติคุณ ท้าวทอง, สุปวีณ์ รสรื่น, อนุศิษฐ์ เพชรเชนทร์,
อมรรัตน์ รัตนสุภา¹ และจันทรศรัณย์ ภูติอริยวัฒน์²

Kanyarat Kaewkamon, Nitikun Thaotong, Supawee Rosruen, Anusit Pechchan,
Amornrat Ratanasupa and Jantarat Phutiariyawat

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ ศึกษาทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันมีมูลค่าและมีคุณค่าต่อการพัฒนาสังคมและประเทศชาติ ได้สังสมสืบทอดมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีลักษณะเป็นสิ่งที่จับต้องได้และสิ่งที่จับต้องไม่ได้ ทั้งยังมีความหลากหลายทางอัตลักษณ์แตกต่างกันไปในแต่ละชุมชน นอกจากนี้ยังศึกษาแนวคิด องค์ประกอบ กระบวนการพัฒนาชุมชน และแนวทางการใช้ทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ผลการศึกษาพบว่า การใช้ทุนทางวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือยุทธวิธีที่สำคัญในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน โดยมีแนวทางการจัดการหลากหลายขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของแต่ละพื้นที่ กรณีศึกษาชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการใช้ทุนทางวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชุมชน ได้แก่ ชุมชนตำบลบ้านต๋อน จังหวัดพะเยา ชุมชนบ้านวังหอน จังหวัดนครศรีธรรมราช และชุมชนในจังหวัดหนองคาย โดยนำทรัพยากรต้นทุนทางวัฒนธรรมทั้งทางตรงและทางอ้อมที่มีอยู่เดิมในพื้นที่มาปรับใช้ พัฒนาชุมชนสู่ความยั่งยืนอย่างเป็นรูปธรรม และสร้างผลกระทบด้านบวกต่อการพัฒนาในระดับประเทศ

คำสำคัญ: ทุนทางวัฒนธรรม การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน เศรษฐกิจพอเพียง

Abstract

The objective of this academic article is to study cultural capital as valuable cultural heritage that is worthwhile for social and national development which has been passed down from the past to the present. Cultural capital is characterized by tangible and intangible forms, including different identity diversity from one community to another community. This article also explores concepts, components, and community

¹ นิสิตหลักสูตรการศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

Student Bachelor of Education Program Srinakharinwirot University

² อาจารย์ประจำภาควิชาบริหารการศึกษาและการอุดมศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

Lecturer Administration of Faculty of Education Srinakharinwirot University

development process as well as the guidelines for using cultural capital for sustainable community development. The results of this study indicated that the use of cultural capital is an important tactical tool for sustainable community development. Various management approaches are established, depending on the suitability of each area.

Successful community case studies have relied on using cultural capital for community development, namely Ban Tun Community, Phayao Province, Ban Wang Hon Community, Nakhon Si Thammarat Province, and other communities in Nong Khai Province. They have applied both direct and indirect existing resources and cultural costs in the area to develop the community towards sustainability in a tangible way. This can create positive impacts for national development.

Keywords: *cultural capital, sustainable community development, sufficiency economy*

บทนำ

ประเทศไทยมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก ในแต่ละชุมชนมีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะแตกต่างกันไป และเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับชุมชนมาอย่างยาวนาน แสดงให้เห็นถึงองค์ความรู้ท้องถิ่นมากมาย ทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ สิ่งเหล่านี้เรียกว่า “ทุนทางวัฒนธรรม” ของชุมชนปัจจุบันมีหลายชุมชนที่นำทุนทางวัฒนธรรมของตนเองมาใช้ในการพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ อาทิ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านสิ่งแวดล้อม แต่ละชุมชนก็มีแนวทางในการพัฒนาที่แตกต่างกันไป ซึ่งหากสามารถพัฒนาและใช้ประโยชน์จากทุนทางวัฒนธรรมได้อย่างเต็มที่แล้วก็จะนำมาสร้างสรรค์คุณค่าและมูลค่าเพิ่มต่อเศรษฐกิจและ สังคม อันจะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนให้เกิดความยั่งยืน (อัญธิชา มั่นคง, 2560: 92) ฉะนั้นการนำทุนทางวัฒนธรรมมาพัฒนาชุมชนให้เกิดความยั่งยืนจึงต้องเป็นการนำสิ่งที่มีเป็นทุนเดิมอยู่แล้วในชุมชนมาพัฒนาโดยอาศัยกระบวนการพัฒนาชุมชน การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ประกอบกับหลักการพัฒนาที่ยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (ณัฐวุฒิ ทรัพย์อุปถัมภ์, 2558: 145-149 และไชยฤทธิ์ อนุชิตวรวงศ์, 2561: 11-12) เพื่อพัฒนาชุมชนให้เป็นชุมชนที่เข้มแข็งยั่งยืน คนในชุมชนอยู่อย่างมีความสุข เป็นคนที่มีคุณธรรมและคุณภาพ ชุมชนมีการพัฒนาที่สมดุลทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เพื่อประโยชน์ของคนรุ่นหลัง และประเทศชาติต่อไป

บทความวิชาการนี้ จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเกี่ยวกับทุนทางวัฒนธรรม การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน และแนวทางการใช้ทุนทางวัฒนธรรมในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน โดยได้ยกกรณีตัวอย่างของชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการใช้ทุนทางวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนมานำเสนอ ในบทความนี้ เพื่อให้เห็นตัวอย่างของการใช้ทุนทางวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนที่เป็นรูปธรรม

ทุนทางวัฒนธรรม

Bourdieu (1986) ได้เสนอว่า “ทุน” มีหลายรูปแบบ ไม่เฉพาะแต่ทุนทางเศรษฐกิจ (economic capital) ในรูปแบบของเงินทอง ทรัพย์สินเท่านั้น แต่ทุนยังปรากฏในรูปแบบอื่น ๆ ได้แก่ ทุนทางวัฒนธรรม (cultural capital) ทุนทางสังคม (social capital) และทุนเชิงสัญลักษณ์ (symbolic capital) โดยทุนแต่ละรูปแบบข้างต้นมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน สามารถเปลี่ยนรูปแบบจากทุนประเภทหนึ่งเป็นทุนอีกประเภทหนึ่งได้ และทุนรูปแบบต่าง ๆ ข้างต้น ยังสามารถสะท้อนปรากฏการณ์ทางสังคมทั้งเรื่อง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมได้ครบถ้วนเป็นอย่างดี ในบทความวิชาการนี้เป็นเรื่องของการประยุกต์ใช้ ทุนทางวัฒนธรรมในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ดังนั้นจึงขอเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับทุนทางวัฒนธรรม ในหัวข้อต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ความหมายของทุนทางวัฒนธรรม

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยฉบับต่าง ๆ พบว่า ได้มีนักวิชาการทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศให้นิยามความหมายของทุนทางวัฒนธรรมไว้อย่างหลากหลาย อาทิ

Bourdieu (1986) นิยามทุนทางวัฒนธรรมไว้ว่า เป็นทุนที่สะสมอยู่ในตัวตนของแต่ละบุคคล วัตถุสิ่งของ และที่อยู่ในรูปแบบของสถาบัน แต่ละบุคคลได้รับการหล่อหลอมและผลิตซ้ำ เพื่อสืบทอดผ่านทางระบบการศึกษา ผลผลิตที่ได้จากการสะสมทุนทางวัฒนธรรมคือ รสนิยม (taste) จะสร้างความแตกต่างและเป็นเครื่องมือที่ใช้ธำรงรักษาระดับชั้นในสังคมให้ดำรงอยู่ต่อไป

Throsby (2001: 46) ได้นิยามทุนทางวัฒนธรรม ว่าหมายถึงสินทรัพย์ที่มีการฝังตัว (embodies) สะสม (stores) และให้ (provides) คุณค่าทางวัฒนธรรมนอกเหนือจากมูลค่าทางเศรษฐกิจของสินทรัพย์นั้น

ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์ (2547: 40) นำเสนอว่า ทุนทางวัฒนธรรมเกี่ยวข้องกับคุณค่าที่เป็นความรู้ คู่ภูมิปัญญาและงานสร้างสรรค์ อันเกิดจากการค้นคว้าและการค้นพบโดยผู้ทรงความรู้ในท้องถิ่น รวมถึงค่านิยมและความเชื่อที่ผูกพันสังคม ทำให้เกิดการจัดระเบียบทางสังคมหรือสร้างกติกาที่เป็นคุณค่าทางสังคมโดยส่วนรวม รวมทั้งกิจกรรมการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง

จักรแก้ว นามเมือง (2551: 130) ได้ให้นิยามทุนทางวัฒนธรรมไว้ว่า หมายถึง ทุนที่ใช้ไปในการผลิตสินค้าและบริการที่มีนัยทางวัฒนธรรม สินค้าบริการใดที่มีวัฒนธรรมฝังตัวอยู่ สินค้าและบริการเหล่านั้นคือ สินค้าวัฒนธรรม (cultural products)

กล่าวโดยสรุป “ทุนทางวัฒนธรรม” หมายถึง ทรัพย์สินมรดกทางวัฒนธรรมอันมีมูลค่าและคุณค่าต่อการพัฒนาสังคมและประเทศชาติ ที่ได้มีการสั่งสมสืบทอดมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีทั้งสิ่งที่จับต้องได้และสิ่งที่จับต้องไม่ได้ สิ่งที่จับต้องได้ เช่น วัตถุสิ่งของต่าง ๆ โบราณสถาน และโบราณวัตถุ เป็นต้น ส่วนสิ่งที่จับต้องไม่ได้ เช่น ภูมิปัญญา ความรู้ ความเชื่อ และค่านิยม เป็นต้น ทรัพย์สินมรดกทางวัฒนธรรมเหล่านี้จะถูกนำมาแปลงให้กลายเป็นสิ่งที่มีคุณค่าและมูลค่าในตัวเอง ไม่ว่าจะอยู่ในรูปสินค้า

และบริการ หรือแนวความคิด แบบแผนความประพฤติปฏิบัติต่าง ๆ เพื่อใช้สิ่งเหล่านี้ในการพัฒนาขับเคลื่อนสังคมและประเทศชาติต่อไป

ความสำคัญและประโยชน์ของทุนทางวัฒนธรรม

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยฉบับต่าง ๆ สามารถสรุปได้ว่า ทุนทางวัฒนธรรมมีความสำคัญต่อการพัฒนา 3 ด้าน (ไกรฤกษ์ ปิ่นแก้ว, 2554: ออนไลน์; อุทิศ ทาหอม, พิชิต วันดี และสำราญ ฐระตา, 2558: ออนไลน์) ดังนี้

1. ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ สามารถนำทุนทางวัฒนธรรมมาเป็นส่วนหนึ่งในการเพิ่มมูลค่าของสินค้าและบริการ หรือสร้างความแตกต่างให้กับสินค้าและบริการเพื่อให้เป็นจุดขายได้ โดยใช้แนวความคิดการสร้างสรรค์คุณค่า รวมถึงการสร้างตราสัญลักษณ์สินค้า เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของสินค้าและบริการ เช่น การออกแบบสินค้าและบรรจุภัณฑ์ โดยเฉพาะงานฝีมือและของที่ระลึกต่าง ๆ การพัฒนาสถานที่ทางวัฒนธรรมเป็นแหล่งเรียนรู้ สถานที่ท่องเที่ยวและการนำวัฒนธรรมมาใช้ในการสื่อสารและการประชาสัมพันธ์ เป็นต้น

2. ด้านการพัฒนาสังคม สามารถนำทุนทางวัฒนธรรมเรื่องระบบคุณค่า ค่านิยม ความเชื่อ จารีตประเพณีที่ดีงาม เช่น ระบบเครือญาติ การมีจิตสำนึกสาธารณะ การมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มาสร้างแบบแผนปฏิบัติในการอยู่ร่วมกัน เพื่อให้เกิดความรัก ความสามัคคี ส่งเสริมการทำงานเป็นกลุ่ม และมีการถ่ายทอดความรู้ควบคู่กับการฝึกปฏิบัติในชุมชน เพื่อแก้ปัญหาของชุมชนและพัฒนาชุมชนต่อไป

3. ด้านการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สามารถนำทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นขนบธรรมเนียม จารีต และประเพณีดั้งเดิม รวมถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นการใช้ชีวิตที่สอดคล้องกับสภาพธรรมชาติ มาใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้อยู่ในสภาพเดิมหรือมีความสมบูรณ์ได้มากขึ้น เช่น การปลูกป่า การบวชป่า การเลี้ยงศาลปู่ตา การทำฝายต้นน้ำ และประเพณีสืบทอดแม่น้ำ เป็นต้น

นอกจากนั้น จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยฉบับต่าง ๆ สามารถสรุปได้ว่า ทุนทางวัฒนธรรมมีประโยชน์ทั้งในทางตรงและทางอ้อม ดังนี้ (ไกรฤกษ์ ปิ่นแก้ว, 2554: ออนไลน์; เรณู เหมือนจันทร์เชย, 2558: ออนไลน์; สุวรรณฤทธิ์ วงศ์ชะอุ่ม, 2553: ออนไลน์; อุทิศ ทาหอม, พิชิต วันดี และสำราญ ฐระตา, 2558: ออนไลน์)

1. ประโยชน์ทางตรงของทุนทางวัฒนธรรม

1.1 ทำให้เกิดการสร้างสรรค์สินค้าและบริการของท้องถิ่น เป็นสินค้าและบริการทางวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์ไม่เหมือนใคร และมีมูลค่าเพิ่มในตัวเอง

1.2 ทำให้เกิดการจัดระเบียบทางสังคมในท้องถิ่นของตนเอง ผ่านการนำค่านิยม จารีต วัฒนธรรม และประเพณีดั้งเดิมในท้องถิ่นมาใช้ในการอบรมสั่งสอนบุตรหลานให้มีบรรทัดฐานทางสังคมไปในทิศทางที่สังคมต้องการ

1.3 ทำให้เกิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน ผ่านการใช้วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดูแลรักษาป่าไม้และแหล่งน้ำภายในชุมชน นอกจากนี้จะมีแนวทางการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมแล้วยังผูกติดกับความเชื่อที่ช่วยสร้างความศรัทธาอีกด้วย จะนำไปสู่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน

1.4 ทำให้เกิดธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมภายในชุมชน ผ่านการเลือกหาทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ เช่น สถานที่ท่องเที่ยว แหล่งเรียนรู้ ตำนาน ความเชื่อ และผลิตภัณฑ์ภายในท้องถิ่นมาเชื่อมโยงเข้าหากันเป็นเรื่องราว แล้วสร้างเป็นธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมภายในชุมชน

1.5 ทำให้เกิดการพัฒนาและแก้ปัญหาชุมชน โดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนเองผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน จะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนและแก้ปัญหาชุมชนที่ยั่งยืน

2. ประโยชน์ทางอ้อมของทุนทางวัฒนธรรม

2.1 เกิดการรวบรวมและถ่ายทอดองค์ความรู้ของท้องถิ่น ผ่านการศึกษาและนำทุนทางวัฒนธรรมมาใช้ในการพัฒนาชุมชน

2.2 กิจกรรมการพัฒนาชุมชนโดยใช้ทุนทางวัฒนธรรม ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน จะนำไปสู่ความรักความสามัคคีในหมู่คณะ

2.3 การนำทุนทางวัฒนธรรมมาพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม หรือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จะสะท้อนถึงเอกลักษณ์พิเศษของแต่ละท้องถิ่น จะนำไปสู่การเกิดความรัก ความหวงแหน และความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตน

2.4 หากชุมชนและภาคส่วนต่าง ๆ มีความพร้อม สามารถนำองค์ความรู้ของท้องถิ่นที่ได้จากการพัฒนาชุมชนโดยใช้ทุนทางวัฒนธรรม มาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษาให้แก่บุตรหลานผ่านหลักสูตรสถานศึกษาได้ เป็นการปลูกฝังและถ่ายทอดความรู้ของท้องถิ่นที่สำคัญทางหนึ่ง

2.5 หากชุมชนและภาคส่วนต่าง ๆ มีความพร้อม สามารถนำองค์ความรู้ของท้องถิ่นที่ได้จากการพัฒนาชุมชนโดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมมารวบรวมเก็บไว้ที่เดียวกันในรูปแบบต่าง ๆ ได้ ไม่ว่าจะเป็นแหล่งการเรียนรู้ชุมชน พิพิธภัณฑ์ชุมชน หรืออุทยานการเรียนรู้ของชุมชน เป็นต้น เป็นการถ่ายทอดและเผยแพร่องค์ความรู้ของท้องถิ่นอีกทางหนึ่ง

ประเภทของทุนทางวัฒนธรรม

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยฉบับต่าง ๆ พบว่า ได้มีนักวิชาการแบ่งประเภทของทุนทางวัฒนธรรมไว้มากมาย อาทิ Bourdieu (1986) ได้แบ่งทุนทางวัฒนธรรมออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. ทุนทางวัฒนธรรมที่ฝังตัวอยู่ในรูปการแสดงออกของร่างกายและจิตใจ (embodied state) ทุนทางวัฒนธรรมรูปแบบนี้มักต้องอาศัยระยะเวลาในการประกอบตัวเป็นรูปร่าง เช่น บุคลิกภาพ ความรู้ความสามารถทางภาษา ทักษะ รสนิยม ฯลฯ

2. ทูทางวัฒนธรรมที่ถูกทำให้เป็นวัตถุ (objectified state) ทูทางวัฒนธรรมรูปแบบนี้มีความเป็นรูปธรรม บุคคลสามารถครอบครองได้ เช่น ของใช้ฟุ่มเฟือยหรูหรา บ้านหลังใหญ่ รถยนต์ราคาแพง สินค้าแบรนด์เนม ของสะสมที่มีมูลค่า หนังสือ ฯลฯ

3. ทูทางวัฒนธรรมเชิงสถาบัน (institutionalized state) เป็นทูทางวัฒนธรรมที่ยึดโยงกับความเป็นสถาบัน เช่น การได้เรียนและจบการศึกษาจากโรงเรียนหรือมหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียง การได้ทำงานในองค์กรขนาดใหญ่ ฯลฯ

ส่วน Throsby (2001: 46) ได้แบ่งทูทางวัฒนธรรมออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

1. ทูทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (tangible culture) ได้แก่ โบราณสถาน โบราณวัตถุ วัตถุทางวัฒนธรรม และผลงานศิลปะแขนงต่าง ๆ เช่น ภาพวาด หัตถกรรม ดนตรี ภาพยนตร์และวรรณกรรม เป็นต้น ซึ่งเป็นสิ่งที่มีมูลค่าเป็นตัวเงินได้

2. ทูทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (intangible culture) ได้แก่ ขนบธรรมเนียม ประเพณี จารีต วิถีชีวิต ความเชื่อ และแนวทางปฏิบัติ เป็นต้น

องค์ประกอบของทูทางวัฒนธรรม

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยฉบับต่าง ๆ พบว่า ได้มีนักวิชาการแบ่งองค์ประกอบของทูทางวัฒนธรรมไว้มากมาย อาทิ เรณู เหมือนจันทร์เชย (2557: 36-40) ได้แบ่งองค์ประกอบของทูทางวัฒนธรรมไว้ดังนี้

1. องค์ประกอบด้านภูมิปัญญา เป็นองค์ประกอบของทูทางวัฒนธรรมที่แฝงฝังอยู่ในกายประการหนึ่ง เช่น วิธีคิดหรือความคิด ความรู้ ความเชื่อ ค่านิยม ทักษะ ความสามารถ และความฉลาดไหวพริบ ทั้งส่วนที่ได้จากการฝึกฝน ถ่ายทอด และส่วนที่เป็นพรสวรรค์ที่มีอยู่ภายในบุคคลหรือภายในสังคมนั้น ๆ

2. องค์ประกอบด้านแบบแผนพฤติกรรม เป็นองค์ประกอบของทูทางวัฒนธรรมที่แฝงฝังอยู่ในกายอีกประการหนึ่ง ได้แก่ แบบแผนพฤติกรรมทางกาย หมายถึง การยืน เดิน นั่ง นอน แสดงกิริยาท่าทางในโอกาสต่าง ๆ การพูดจา การแสดงออกทางความคิด และแบบแผนทางการคิด เป็นต้น

3. องค์ประกอบด้านผลงานที่เป็นรูปธรรมทางวัตถุรวมทั้งที่เป็นสัญลักษณ์ จัดเป็นองค์ประกอบของทูทางวัฒนธรรมที่อยู่ในรูปของวัตถุ เช่น เสื้อผ้า เครื่องประดับ อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ต้องอาศัยทุนที่แฝงฝังอยู่ในกายด้วย จึงจะสร้างมูลค่าและคุณค่าเพิ่มได้

4. องค์ประกอบด้านสถาบันหรือองค์กรของสังคมหรือชุมชน จัดเป็นองค์ประกอบของทูทางวัฒนธรรมที่อาศัยการสถาปนา หมายถึง องค์กรของสังคมหรือชุมชนที่มีอยู่ในลักษณะต่าง ๆ เช่น คณะกรรมการหมู่บ้าน วัด โรงเรียน เป็นต้น องค์กรเหล่านี้มีทูทางวัฒนธรรมเป็นรากฐานของตนเองและแตกต่างกัน เช่น บางองค์กรดำเนินงานด้วยความโปร่งใส ทำให้มีทูทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับ

ความเชื่อถือทางสังคมสูง ขณะที่บางองค์กรมีทุนทางวัฒนธรรมน้อย จึงนำไปสู่ความล้มเหลวในการปฏิบัติงาน เป็นต้น

5. องค์ประกอบด้านองค์การ หมายถึง ระเบียบ กฎเกณฑ์ กฎหมาย ธรรมเนียม ประเพณี พิธีกรรม ศิลธรรม และจริยธรรม จัดเป็นองค์ประกอบของทุนทางวัฒนธรรมที่อาศัยการสถาปนา จะก่อให้เกิดทุนทางสังคมและทุนทางเศรษฐกิจอย่างมีพลัง เพราะองค์การที่มีความศักดิ์สิทธิ์จะทำให้เกิดความเชื่อมั่น และความสำเร็จได้มากกว่าองค์การที่อ่อนแอ

Home Affairs Bureau, The Hong Kong Special Administrative Region Government (2005: 55-56) ได้แบ่งองค์ประกอบของทุนทางวัฒนธรรมไว้ดังนี้

1. พันธะการลงทุนของภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนในด้านการพัฒนาศิลปวัฒนธรรม
2. บรรทัดฐานทางวัฒนธรรมและค่านิยมต่อการสร้างสรรค์และการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญา
3. การมีส่วนร่วมในทางวัฒนธรรมของชุมชน
4. ทรัพยากรทางวัฒนธรรมของเมือง

องค์ประกอบของทุนทางวัฒนธรรมสามารถแบ่งออกได้อย่างหลากหลาย แต่ในบทความนี้จะเลือกใช้ตาม เรณู เหมือนจันทร์เชย (2557: 36-40) เพราะมีการแบ่งองค์ประกอบของทุนทางวัฒนธรรมได้อย่างละเอียด แสดงให้เห็นส่วนประกอบปลีกย่อยที่มารวมกันเป็นทุนทางวัฒนธรรมได้ชัดเจน โดยแบ่งออกเป็นองค์ประกอบด้านภูมิปัญญา ด้านแบบแผนพฤติกรรม ด้านผลงานที่เป็นรูปธรรมทางวัตถุ รวมทั้งที่เป็นสัญลักษณ์ ด้านสถาบันหรือองค์กรของสังคมหรือชุมชน และด้านองค์การ

การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

การพัฒนาชุมชนเป็นสิ่งที่สร้างการเปลี่ยนแปลงให้กับชุมชนเป็นไปในทางที่ดีขึ้น การเปลี่ยนนั้นขึ้นอยู่กับการบริหารจัดการของในแต่ละพื้นที่ที่แตกต่างกัน หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง หรือนักวิชาการหลายท่านที่มีการศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนจึงให้คำนิยามความหมายจากประสบการณ์ที่น่าสนใจและมีความหลากหลาย อัสวิน หนูจ้อย (2559: 20) ได้ให้ความหมายสรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชน หมายถึง การที่สมาชิกของชุมชนร่วมกันพัฒนาคนและสิ่งแวดล้อม โดยการแก้ไขปัญหาและความต้องการของชุมชนตามลำดับความสำคัญ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นของชุมชนจากสภาพหนึ่งไปสู่สภาพหนึ่งอย่างเป็นระบบและต่อเนื่องในด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและทางด้านวัฒนธรรม สอดคล้องกับบัญญัติทรัพย์สินทางปัญญา (2558: ออนไลน์) ได้กล่าวถึงการพัฒนาชุมชนว่า “การพัฒนาชุมชน หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงคนและชุมชนให้ดีขึ้น โดยใช้พลังและความร่วมมือจากคนในชุมชนและหน่วยงานของรัฐ และองค์กรในชุมชน เพื่อปรับปรุงแก้ไขปัญหาและสร้างสรรค์ชุมชนให้เกิดความก้าวหน้าทั้งในด้านคุณภาพชีวิต ความเป็นอยู่ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง โดยมุ่งยกระดับมาตรฐานการครองชีพ และคุณภาพชีวิตของประชาชน” นอกจากนี้สนธยา พลศรี (2547: 65-89) ได้กล่าวไว้ถึงกระบวนการพัฒนาชุมชนสรุปได้ว่ามี 5 ขั้นตอน ได้แก่ การศึกษาชุมชน การให้การศึกษากับชุมชน

การวางแผนโครงการ การลงมือปฏิบัติงาน และการติดตามประเมินผลงาน โดยอาศัยการพึ่งพาตนเองและพยายามใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนให้เกิดประโยชน์มากที่สุด หากมีความจำเป็นอาจจะขอความช่วยเหลือหรือความร่วมมือจากภาครัฐ และภาคเอกชนได้เท่าที่จำเป็น อีกทั้งกระบวนการนี้จะต้องมีการมุ่งเน้นให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงที่สมดุลเป็นไปในทางที่ดีขึ้นแบบองค์รวม ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และธรรมชาติในระยะยาว

จากนิยามข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชน คือ กระบวนการที่สมาชิกภายในชุมชนร่วมกับหน่วยงานภายนอก โดยเฉพาะหน่วยงานของรัฐในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนให้มีความก้าวหน้าทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม จะเป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นผ่านการดำเนินงานกระบวนการ 5 ขั้นตอน ได้แก่ การศึกษาชุมชน การให้การศึกษากับชุมชน การวางแผนโครงการ การลงมือปฏิบัติงาน และการติดตามประเมินผลงาน

การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะด้านความสามารถบุคคล และองค์กรให้เป็นไปในทางที่ดีขึ้น การพัฒนานั้นหากเป็นการพัฒนาที่เข้มแข็งก็จะเกิดผลกระทบในทางบวกระยะยาว นักวิชาการหลายท่านก็มีการนิยามการพัฒนาที่เข้มแข็ง หรือการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้อย่างน่าสนใจ ได้แก่ อภิชาติา โฆษิตวานิช (2560: 62) กล่าวว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืน หมายถึง กระบวนการจัดการทรัพยากรมนุษย์ ทรัพยากรธรรมชาติ แบบบูรณาการอย่างต่อเนื่องด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกกลุ่ม เพื่อตอบสนองความต้องการของปัจจุบันโดยไม่ทำให้ประชาชนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องลดความสามารถในการตอบสนองความต้องการของตนเอง ก่อให้เกิดสมดุลใน 3 ด้าน คือ สังคม สิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจ มีการกระจายรายได้ที่เป็นธรรม เสมอภาค และยุติธรรม” สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals) SDGs หรือขององค์การสหประชาชาติที่เพื่อสร้างกรอบการพัฒนาให้กับประเทศต่าง ๆ ในสังคมโลกได้นำปรับใช้ทั้งสิ้น 17 เป้าหมาย โดยมีวัตถุประสงค์หลักว่าการพัฒนานั้นต้องมีการพัฒนาด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล การพัฒนาให้เกิดความสมดุลนั้นต้องเป็นพัฒนาที่ต้องดำเนินไปพร้อม ๆ กัน นานาประเทศต้องร่วมกันแก้ปัญหาความต้องการของคนในปัจจุบัน โดยมีการจัดสรรทรัพยากรที่เหมาะสม ไม่ไปลดทอนความสามารถของคนในรุ่นต่อไป ในประเด็นการพัฒนาให้เกิดความสมดุลก็มีความสอดคล้องกับธนัทธัญญ์ ฉัตรภักดิ์ (2551: 27) ได้นิยามความหมายว่าพัฒนาที่ยั่งยืน สรุปได้ว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การพัฒนาจะต้องเกิดความสมดุลระหว่างเศรษฐกิจกับธรรมชาติอย่างยั่งยืน และการพัฒนาจะต้องเกิดความสมดุลระหว่างเศรษฐกิจกับวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

จากนิยามการพัฒนาที่ยั่งยืนข้างต้นสรุปได้ว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน คือ กระบวนการที่คนในรุ่นปัจจุบันร่วมกันสร้างการเปลี่ยนแปลงในเกิดขึ้น เพื่อตอบสนองความต้องการหรือยกระดับความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น โดยการเปลี่ยนแปลงนี้ต้องเปลี่ยนแปลงทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมพร้อมกันอย่างสมดุล และมีการใช้ทรัพยากรที่เหมาะสมไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อคนรุ่นต่อไป

ฉะนั้นนิยามของการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนสามารถสรุปได้จากการบูรณาการความหมายของการพัฒนาชุมชน และการพัฒนาที่ยั่งยืนในข้างต้นได้ว่า การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน คือ กระบวนการที่สมาชิกในชุมชนร่วมกันพัฒนา แก้ไขปัญหา ตอบสนองความต้องการปัจจุบันของคนในชุมชนตามลำดับความสำคัญ เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิต และพัฒนาปัจจัยทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมจนก่อให้เกิดสร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงบวก โดยการเปลี่ยนแปลงนี้จะไม่เป็นการลดทอนความสามารถในการพัฒนา เพื่อยกระดับชีวิตของคนในรุ่นถัดไปนั่นเอง

องค์ประกอบของการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

การพัฒนาชุมชนให้ยั่งยืนนั้นต้องอาศัยองค์ประกอบของการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาอย่างยั่งยืนใช้ควบคู่กัน โดยนำองค์ประกอบการพัฒนาชุมชน ของณัฐวุฒิ ทรัพย์อุปถัมภ์ (2558: ออนไลน์) ทั้ง 10 ประการ และองค์ประกอบของการพัฒนาอย่างยั่งยืนของกาญจนา เจริญศิริ (2559: 16) ได้แก้ด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมมาใช้ควบคู่กัน โดยแต่ละองค์ประกอบได้แก่ 1) คนในชุมชนถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุด เนื่องจากคนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนา โดยพัฒนาคนทุกวัยให้เป็นคนดี มีศักยภาพและความคิดสร้างสรรค์ มีคุณธรรมนำไปสู่การสร้างชุมชนที่พึงปรารถนาได้ 2) ทุนชุมชนหรือต้นทุนทางทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน เป็นสิ่งที่ใช้ในการพัฒนาทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้การใช้ทุนชุมชนจะต้องพัฒนาควบคู่ไปกับการอนุรักษ์เพื่อให้เกิดความสมดุลกันในทุก ๆ ด้าน 3) วัสดุอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา ต้องมีคุณภาพทันสมัยและเหมาะสมที่จะใช้พัฒนาในแต่ละด้าน 4) ยุทธศาสตร์ หรือวิธีการพัฒนา ควรเลือกใช้ให้สอดคล้องกับบริบทชุมชนและสิ่งที่ต้องการพัฒนาเพื่อประโยชน์สูงสุดที่จะเกิดกับชุมชน 5) กระบวนการพัฒนาชุมชน เป็นขั้นตอนที่จะเปลี่ยนแปลงชุมชนจากเดิมให้มีคุณภาพที่ดีขึ้น โดยต้องคำนึงว่าจะพัฒนาทั้ง 3 ด้านให้สมดุลกันมากที่สุด 6) การสนับสนุนช่วยเหลือจากรัฐบาลและภาคเอกชน มีส่วนช่วยสนับสนุนให้ชุมชนพัฒนาสู่ความยั่งยืน คอยสนับสนุนสิ่งที่คนในชุมชนไม่สามารถทำได้เพียงลำพัง 7) การบริหารจัดการที่ดี การพัฒนาทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมไปพร้อมกันนั้นไม่ใช่เรื่องง่าย ฉะนั้นการบริหารจัดการจึงมีส่วนสำคัญที่จะช่วยให้การพัฒนาทั้ง 3 ด้านเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้การบริหารจัดการที่ดีจะมีประสิทธิภาพเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับผู้นำและความร่วมมือของชุมชนเป็นสำคัญ 8) นักพัฒนาชุมชน หรือผู้นำชุมชน เป็นผู้ระดมพลังหรือศักยภาพของชุมชนมาใช้ในการพัฒนา ที่สำคัญคือผู้นำจะต้องวางแผน กำหนดแนวนโยบายในการบริหารจัดการเพื่อให้เกิดผลลัพธ์ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนมากที่สุด โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นสำคัญ 9) การประสานงาน ระหว่างชุมชนกับบุคคล หน่วยงานต่าง ๆ ให้การดำเนินงานเป็นไปในทิศทางที่วางไว้ และ 10) ผลของการพัฒนา จากการดำเนินงานพัฒนาชุมชนที่มุ่งพัฒนาสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม ทำให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของชุมชน รวมถึงความสามัคคี ความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชนที่ช่วยกันพัฒนาชุมชนให้ยั่งยืน การพัฒนาชุมชนให้ยั่งยืนนั้นจะต้องพัฒนาทั้ง 3 ด้านไปพร้อมกัน ถ้ามุ่งเน้นพัฒนาเพียงด้านใดด้านหนึ่งนั้นไม่ถือว่าเป็นการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

ต้องพัฒนาแบบองค์รวมเพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม รวมถึงให้ความสำคัญกับการพัฒนาคน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาชุมชนให้ยั่งยืน

แนวทางในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

แนวทางการพัฒนาชุมชนให้ยั่งยืนเป็นการนำแนวทางของการพัฒนาชุมชนทั้ง 3 ขั้นตอน ได้แก่ การให้การศึกษาแก่ชุมชน การจัดระเบียบชุมชน และการดำเนินงาน ตามกระบวนการของณัฏฐวุฒิปิทยกุล (2558: ออนไลน์) มาบูรณาการร่วมกับแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงของในหลวงรัชกาลที่ 9 ที่ไชยฤทธิ์ อนุชิตวรวงศ์ (2561: ออนไลน์) ได้กล่าวถึงในงานวิชาการว่า การนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติ นั้น เป็นการพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน หมายความว่า การดำเนินงานตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้ผู้ปฏิบัติมีความพร้อมต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งเศรษฐกิจ สังคม สภาพแวดล้อม ความรู้ และเทคโนโลยีได้ โดยอาศัยความพอประมาณ ความมีเหตุผล และสร้างภูมิคุ้มกันที่ดี ภายใต้เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบคอบ รอบรู้ ความระมัดระวัง และภายใต้เงื่อนไขคุณธรรม ประกอบด้วย ความซื่อสัตย์ อุดมการณ์ การใช้สติปัญญา และการแบ่งปัน ด้วยการเริ่มต้นจากระดับครอบครัวก่อนให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ อยู่ได้โดยไม่สร้างความเดือดร้อนให้ตนเองและผู้อื่น จากนั้นจึงรวมกลุ่มกันทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม โดยอาศัยการรวมกลุ่มและชุมชนเข้มแข็งในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงสู่การพัฒนาชุมชนให้ยั่งยืน จากการศึกษาแนวทางของณัฏฐวุฒิปิทยกุล และแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงของในหลวงรัชกาลที่ 9 ที่ไชยฤทธิ์ อนุชิตวรวงศ์ ที่ได้กล่าวมาข้างต้นสามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนได้ ดังนี้

1. การให้การศึกษาแก่ชุมชน ต้องมีการพิจารณาถึงความเหมาะสมหลาย ๆ ด้าน ทั้งด้านรูปแบบการสอน ด้านวิธีการสอน ด้านวัสดุอุปกรณ์ และด้านอาคารสถานที่ แนวทางที่จะปฏิบัติให้เกิดความยั่งยืนสามารถนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ได้ ยกตัวอย่างเช่น การพิจารณาถึงรูปแบบ วิธีการสอน การให้ความรู้ที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย ผู้ให้ความรู้แก่ชุมชนต้องใช้เหตุผล และความรู้ในการเลือกรูปแบบการสอน พิจารณาการจัดสรรวัสดุอุปกรณ์ อาคารสถานที่ที่เหมาะสมกับชุมชน หรือให้สมดุลกับประมาณที่ชุมชนมีอยู่บนฐานของความพอประมาณ วิธีการนี้เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับชุมชน

2. การจัดระเบียบชุมชน มีทั้งหมด 8 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นตอนการศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน ขั้นตอนการรวมพลังชุมชน ขั้นตอนการศึกษาและการวิเคราะห์ปัญหาชุมชน ขั้นตอนการเตรียมโครงการ ขั้นตอนการค้นหาและพัฒนาผู้นำ ขั้นตอนการจัดตั้งกลุ่มและองค์กร ขั้นตอนการดำเนินการจัดระเบียบชุมชนด้วยกลยุทธ์ต่าง ๆ และขั้นตอนการติดตามประเมินผล จะเห็นได้ว่าขั้นตอนส่วนใหญ่จะอยู่ในขั้นตอนการเตรียมการวางแผนในขณะที่ทำโครงการ หรือกิจกรรมของชุมชน แนวทางที่จะปฏิบัติให้เกิดความยั่งยืน สามารถนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ได้ ยกตัวอย่าง เช่น การใช้เหตุผลในการวางแผนการดำเนินงานอย่างรอบคอบ ความรอบคอบก็จัดเป็นการใช้เงื่อนไขความรู้

ทั้งยังต้องมีการใช้เงื่อนไขคุณธรรม ในการดำเนินงานด้วย เช่น เมื่อเกิดปัญหาอุปสรรคก็ต้องอาศัยความอดทน และสติปัญญาในการแก้ไขปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ หากการดำเนินการเป็นไปในทางที่ดีก็นับว่าเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับชุมชนด้วย

3. กระบวนการพัฒนาชุมชน เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างเป็นขั้นตอนตามลำดับ จำเป็นที่จะต้องให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการด้วย กระบวนการนี้ต้องปฏิบัติอย่างต่อเนื่องเป็นขั้นตอนจึงจะเห็นการเปลี่ยนแปลงจากการพัฒนาชุมชนได้อย่างแท้จริง มีทั้งหมด 5 ขั้นตอน ได้แก่ การศึกษาชุมชน การให้การศึกษแก่ชุมชน การวางแผนโครงการ การดำเนินงานตามแผนและโครงการ และการติดตามประเมินผลโครงการ หรือกิจกรรมของชุมชน แนวทางที่จะปฏิบัติให้เกิดความยั่งยืนสามารถนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ได้ ยกตัวอย่างเช่น การใช้หลักการสร้างภูมิคุ้มกันโดยการศึกษาชุมชน การให้การศึกษแก่ชุมชน การใช้หลักการใช้เหตุผลในการวางแผน ดำเนินงานพัฒนาชุมชน และการติดตามประเมินผลโครงการ ทั้งยังใช้เงื่อนไขความรู้และเงื่อนไขคุณธรรมควบคู่กันไป

จากการศึกษาสรุปได้ว่าการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนนั้น ควรคำนึงถึงความต้องการ ปัญหาของคนในชุมชนเป็นสำคัญ โดยร่วมกันพัฒนา แก้ไขปัญหา เพื่อตอบสนองความต้องการปัจจุบันของคนในชุมชนตามลำดับความสำคัญผนวกกับการมุ่งเน้นการพัฒนาแบบองค์รวม ทั้งด้านจิตใจ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม และแนวทางของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จึงจะทำให้การพัฒนาชุมชนไปถึงเป้าหมายแห่งการยั่งยืนที่แท้จริงและยกระดับชีวิตของคนในรุ่นถัดไป

การใช้ทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

การนำทุนทางวัฒนธรรมมาใช้ในการพัฒนาชุมชนจำเป็นต้องอาศัยองค์ประกอบที่สำคัญหลายประการ ได้แก่ คนในชุมชน ทุนของชุมชน ยุทธศาสตร์หรือวิธีการพัฒนา กระบวนการพัฒนาชุมชน การบริหารจัดการที่ดี การสนับสนุนจากภาครัฐ และภาคส่วนอื่น ๆ รวมถึงการประสานงาน

ชวติ โกศล (2561: 147-148) ได้กล่าวถึงการนำทุนทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ความหลากหลายทางทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมมาเสริมสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจให้แก่ชุมชน และเสริมสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน โดยใช้กลยุทธ์ดังต่อไปนี้

1. บูรณาการความร่วมมืออนุรักษ์สืบสานประเพณี วิถีวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่น สร้างจิตสำนึกให้คนในชุมชนรวมทั้งรณรงค์ประชาสัมพันธ์ให้คนภายนอกรับรู้ ส่งเสริมให้มีครูภูมิปัญญา ปราชญ์ชาวบ้าน ถ่ายทอดองค์ความรู้แก่เด็ก เยาวชน และร่วมกับโรงเรียน ชุมชน หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาสังคมร่วมส่งเสริม สืบสานประเพณี วัฒนธรรมไทยอันดีงามแก่เด็กและเยาวชน

2. นำอัตลักษณ์ ทุนทางวัฒนธรรม และความหลากหลายของสินค้าทางวัฒนธรรม ประเพณี มาสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ โดยจัดตั้งพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านของชุมชนภายในวัดหรือชุมชน ส่งเสริมให้ปราชญ์ชาวบ้านหรือครูภูมิปัญญาร่วมส่งเสริมผลิตสินค้าและพัฒนาต่อยอดสินค้าจากภูมิปัญญาท้องถิ่น

แก่ชาวบ้าน เช่น การแปรรูปผ้าขาวม้าเป็นเสื้อหรือของใช้ จัดตลาดนัดภูมิปัญญาในสถานศึกษาหรือชุมชน และจัดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยการค้นหาอัตลักษณ์ชุมชน ทูทางวัฒนธรรมของชุมชนในการขับเคลื่อนชุมชน ใช้ความเป็นอัตลักษณ์ และทุนทางวัฒนธรรมมาพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชน โดยมีแนวทางขั้นตอนการดำเนินงานดังนี้

2.1 การแสวงหาจุดร่วมค้นหาอัตลักษณ์ของตน ชุมชนค้นหาอัตลักษณ์ชุมชน ทูทางวัฒนธรรมของชุมชน โดยแกนนำชุมชน ประกอบด้วย ผู้นำทางศาสนา ผู้บริหารสถานศึกษา บุคลากรจากองค์กรหรือหน่วยงานในชุมชน และจิตอาสา ร่วมกันประชุมหารือกับชาวบ้านในชุมชน ค้นหาและกำหนดจุดร่วมในการขับเคลื่อนชุมชน “ส่งเสริมการประสานความร่วมมือระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียน เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ทุกฝ่าย และนำอัตลักษณ์มาสร้างทุนทางวัฒนธรรม มาพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชน”

2.2 การร่วมคิด ร่วมทำ “แกนนำชุมชน” ชาวบ้านในชุมชนร่วมกับสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด จัดการประชุมเชิงปฏิบัติการหรือเวทีประชาคม เพื่อระดมความคิด ร่วมกันวางแผนงาน กำหนดขั้นตอน และวิธีการขับเคลื่อนวัฒนธรรม โดยจัดทำแผนงานหรือโครงการ กำหนดกิจกรรม เวลา สถานที่ และวิธีการดำเนินงาน กำหนดปัจจัยแห่งความสำเร็จ การสื่อสารหรือประชาสัมพันธ์และกำหนดวิธีการตรวจสอบติดตามผลการดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์

2.3 การแสวงหาเครือข่ายชุมชน ต้องประสานความร่วมมือภาคีเครือข่าย หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม ทั้งในและนอกพื้นที่ร่วมสนับสนุนการดำเนินงานทั้งด้านความรู้ทางวิชาการ บุคลากร สถานที่ วัสดุอุปกรณ์และงบประมาณ

2.4 แต่งตั้งคณะทำงานกำหนดบทบาทและภารกิจ เพื่อให้การขับเคลื่อนชุมชนพลังของทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม ทุนทางเศรษฐกิจ และทุนทางการเมือง ให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

จากกลยุทธ์และแนวทางการดำเนินการข้างต้น การนำทุนทางวัฒนธรรมไปพัฒนาชุมชนเริ่มต้นด้วยการวิเคราะห์ชุมชนเพื่อทราบอัตลักษณ์ทุนทางวัฒนธรรมของชุมชน และนำสิ่งที่ชุมชนมีสู่การพัฒนาต่อยอดให้เกิดคุณค่าแก่ชุมชน โดยอาศัยการวางแผน ความร่วมมือของคนในชุมชน ตลอดจนอาศัยการสนับสนุนจากภาครัฐและภาคส่วนอื่น ๆ

อัญธิชา มั่นคง (2560) ได้วิจัยเรื่องบทบาทของทุนทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน กรณีศึกษา ชุมชนในตำบลบ้านตู่ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา และได้สรุปผลการวิจัยว่า ทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนในตำบลบ้านตู่ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา มีความหลากหลาย เกิดขึ้นมาจากทรัพยากรที่สะสมอยู่ในระบบความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และแนวทางการดำเนินชีวิตของชุมชน สามารถนำทุนทางวัฒนธรรมมาพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน ก่อให้เกิดรายได้และสามารถอนุรักษ์ทุนทางวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนได้ การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชน ตำบลบ้านตู่ ประกอบด้วย ด้านการผลิต

ด้านการค้า ด้านการจ้างแรงงาน และด้านการใช้จ่ายและการดำรงชีพ มีการผลิตสินค้าเพื่อนำไปใช้ในครัวเรือนและการนำเอาปัจจัยการผลิตเข้าสู่กระบวนการเพิ่มคุณค่าหรือประโยชน์ทางเศรษฐกิจ (economic utility) ยกตัวอย่างการผลิต ได้แก่ การนำข้าวเปลือกมาผ่านกระบวนการสีเป็นข้าวสาร การเอาด้ายมาทอเป็นผ้าผืน มีการผลิตสินค้าจากทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนโดยอาศัยภูมิปัญญาดั้งเดิมมาต่อยอดการผลิตเพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัว คือ ผักตบชวาและไม้ไผ่ โดยมีการผลิตสินค้าด้วยหัตถกรรม การจักสานผลิตภัณฑ์จากไม้ไผ่ เช่น ถังขยะ เข่ง สุ่มไก่ บันไดสำหรับปีนต้นไม้ กระติบข้าวเหนียว กระเป๋ ผัด โคมไฟ เป็นต้น ส่วนการทำนาปีและนาปรังนั้นยังคงมีการใช้ระบบการลงแขกเกี่ยวข้าวภายในเครือญาติและภายในชุมชน มีการจ้างแรงงานจากชาวบ้านในชุมชนเป็นครั้งคราว และมีลักษณะของการผลิตที่เปลี่ยนไปจากเดิม เช่น การเพาะปลูกข้าวอินทรีย์ปลอดสารพิษ มีกระบวนการผลิตที่ครบวงจรตั้งแต่การเพาะปลูก การเก็บเกี่ยว การสีข้าวด้วยโรงสีภายในชุมชน รวมถึงกระบวนการบรรจุหีบห่อข้าวอินทรีย์ปลอดสารพิษ มีหลากหลายสารพันธุ์ การนำทุนทางวัฒนธรรมมาสร้างมูลค่าเพิ่มเพื่อสร้างประโยชน์ด้านเศรษฐกิจ และสังคมแก่ชุมชนและประชาชนนั้น ต้องเป็นความร่วมมือทั้งจากภาครัฐและเอกชนที่มีความสนใจสร้างผลิตภัณฑ์ ให้ร่วมกันคิดร่วมกันทำอย่างจริงจัง

ขวัญเรือน บุญกอบแก้ว (2562: ออนไลน์) ทำวิจัยเรื่อง แนวทางการปรับใช้ทุนทางวัฒนธรรมในการพัฒนาชุมชนบ้านวังหอน ตำบลวังอ่าง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช ชุมชนบ้านวังหอนตั้งอยู่บนป่าต้นน้ำ แวดล้อมด้วยธรรมชาติที่เป็นป่าเขาอุดมสมบูรณ์ ดังนั้นทุนทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนบริเวณนี้จึงผูกพันหรือมีเหตุปัจจัยจากธรรมชาติแวดล้อม เช่น การสร้างที่อยู่อาศัย วัฒนธรรมการทำนาและนาไร่ การทำสวนสมรม (สวนผลไม้แบบผสมผสาน) วัฒนธรรมด้านความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ เช่น ทวดน้ำเวียน ทวดหรือเทวดาน้ำทะเลลูเอา ทวดเขารังต้อ เจ้าป่า เจ้าฟ้า ปู่เจ้าสมิงพราย เป็นต้น การส่งเสริมและพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนบ้านวังหอนมีหลายด้าน เช่น ทุนด้านความเชื่อและศาสนา ทุนด้านประเพณีและพิธีกรรม ทุนด้านหัตถกรรม ทุนด้านการแพทย์แผนไทย ชุมชนยังมีป่าเขาน้ำตกที่สวยงามเหมาะสมที่จะพัฒนาในด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การส่งเสริมและพัฒนาประเพณีวันทุเรียนหล่น ให้เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน หรือการส่งเสริมให้ชุมชนทำสวนสมรมหรือสวนแบบผสมผสานเพื่อให้ชุมชนได้พึ่งตนเองได้ นอกจากนี้ชุมชนบ้านวังหอนเป็นชุมชนเก่าแก่สะสมวัฒนธรรมมายาวนานจนก่อเกิดเป็นวิถีชุมชนที่ผู้คนได้ถือปฏิบัติเป็นอัตลักษณ์ของตนเองเป็นกระบวนการสร้างสรรค์และสืบทอดวัฒนธรรมและภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ เช่น คติความเชื่อ ศาสนา ประเพณี พิธีกรรม หัตถกรรม เป็นต้น สิ่งเหล่านี้สามารถนำมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์กับชุมชนโดยแนวทางการปรับใช้ทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนบ้านวังหอน พบว่า ทุนทางวัฒนธรรมมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนและการที่ชุมชนนำเอาทุนทางวัฒนธรรม วิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเชื่อแบบดั้งเดิมถือเป็นต้นทุนเดิมของชุมชนมาปรับใช้ในการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน กระบวนการรวมกลุ่มที่เกิดขึ้นเป็นแหล่งเรียนรู้ของชาวบ้านในชุมชนมีจุดประสงค์เดียวกันในการพัฒนาชุมชนร่วมกัน เกิดเป็นชุมชน

เข้มแข็ง พัฒนาอาชีพ สร้างรายได้ ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ภายใต้หลักของสังคมแห่งความพอเพียง บนฐานของทุนทางวัฒนธรรมและการรักษาสีงแวดล้อมทางธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน ชุมชนเกิดการเรียนรู้ และเห็นคุณค่าจากสิ่งต่าง ๆ ร่วมกัน ดังนั้น การที่จะพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมเพื่อที่จะให้มีการนำทุนทางวัฒนธรรมไปใช้ประโยชน์ จะต้องสร้างและพัฒนาแหล่งและกระบวนการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม ให้ประชาชนทุกกลุ่มสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์ได้ง่าย โดยสนับสนุนให้มีพิพิธภัณฑ์ หอสมุด หอศิลป์ อุทยานแห่งการเรียนรู้ในรูปแบบต่าง ๆ จัดทำฐานข้อมูล แผนที่นำทางหรือทำเนียบทุนทางวัฒนธรรมและ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในแต่ละพื้นที่ให้มีความชัดเจน ถูกต้อง ครบถ้วนสามารถเข้าถึงและนำไปใช้ประโยชน์ ได้สะดวก

อนันต์ คติยะจันทร์, สมุห์ฤทธิพิสิฐ จำพันธ์ และสุวรรณ์ ปูนอ่อน (2564: ออนไลน์) ทำวิจัยเรื่อง การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมโดยชุมชนเป็นฐานรากพื้นที่ชายแดนไทยจังหวัดหนองคาย และได้สรุป ผลการวิจัยว่าเมืองหนองคายมีภูมิปัญญาทางความรู้ที่หลากหลาย เช่น ความรู้ด้านเครื่องจักสาน การทำ เครื่องมือทางการเกษตร ประมง ความรู้เรื่องยาสมุนไพรพื้นบ้าน ความรู้เรื่องศาสนา นอกจากนี้ ยังมีความหลากหลายทางเชื้อชาติ วัฒนธรรม ทั้งทางด้านภาษา ด้านอาหาร ด้านการแต่งกายที่บางเผ่า มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง จึงเป็นจุดเด่นที่สร้างรายได้ให้แก่ชุมชน ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ของชาวจังหวัดหนองคายทำให้เกิดเครือข่ายผลิตภัณฑ์พื้นเมือง เป็นเครือข่ายองค์ความรู้สินค้า OTOP เกิดเครือข่ายความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับแม่น้ำโขง (พญานาค) มีสภาองค์กรชุมชน จังหวัด หนองคาย และชุมชนพื้นที่ชายแดนไทยรู้คุณค่าทุนทางวัฒนธรรม เชื่อมโยงกับความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ ของชุมชน ให้ความเคารพในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ตามพื้นถิ่นของตนโดยจิตสำนึกของชุมชนร่วมกัน และปลูกฝังความเชื่อของชุมชนต่อชนรุ่นหลัง ขณะเดียวกันชุมชนมีวิถีชีวิตเกี่ยวพันกับสายน้ำ โดยเฉพาะ ลำน้ำโขง ชุมชนจึงรักและหวงแหนแหล่งน้ำ ให้ความสำคัญต่อความสะอาดและทรัพยากรทางธรรมชาติ และใช้แหล่งน้ำเป็นแหล่งสร้างรายได้ของชุมชนริมฝั่งโขง วัฒนธรรมประเพณีของชุมชนชายแดนไทย มีความผูกพันทางด้านศิลปกรรมสูงจึงมีส่วนร่วมทำกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณีอยู่เสมอ เช่น ประเพณีฮีตสิบสอง คองสิบสี่ของชาวไทยอีสาน ที่รวมตัวกันบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถาน รวมถึงร่วมกัน สืบต่อประเพณีโบราณที่เป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นอีสาน อนุรักษ์รักษาวัฒนธรรมประเพณีประจำถิ่น เช่น งานสงกรานต์หลวงพ่อบุญไฟ งานนมัสการพระธาตุบังพวน แนวทางและการสร้างมูลค่าเพิ่มระดับบุคคล ชุมชนเกิดผลิตภัณฑ์สินค้า OTOP มากเป็นอันดับหนึ่ง โดยเริ่มจากสร้างขึ้นเพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน จนเกิดเป็นอาชีพและสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน รวมไปถึงหนองคายยังมีงานประเพณีเป็นประจำทุก ๆ เดือน จึงทำให้เกิดการค้าขาย เกิดการท่องเที่ยว เกิดโฮมสเตย์ของชุมชนเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว และแนวทางการสร้างมูลค่าเพิ่มระดับจังหวัดหรือเครือข่าย ระดับส่วนราชการ และส่วนองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น เริ่มเห็นความสำคัญในการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นให้ยังคงอยู่ เกิดการอนุรักษ์วัฒนธรรมเดิม

การให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์ และการส่งเสริมสินค้าจากอำเภอต่าง ๆ เป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มระดับจังหวัด

จากแนวคิดและงานวิจัยข้างต้นสามารถสรุปเป็นแนวทางการใช้ทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชน ดังนี้ คนในชุมชนรวมตัวเป็นเครือข่าย ร่วมกันวิเคราะห์และประเมินศักยภาพการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมของชุมชน แต่ละชุมชนจะมีทุนทางวัฒนธรรมที่หลากหลายและมีความแตกต่างกัน เช่น ทุนด้านหัตถกรรม ทุนด้านเกษตรกรรม ทุนด้านการท่องเที่ยว ทุนทางวัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ และพิธีกรรม เป็นต้น โดยนำทุนทางวัฒนธรรมดังกล่าวมากำหนดแนวทางเพิ่มคุณค่าหรือประโยชน์ทางเศรษฐกิจเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ตัวอย่างเช่น การนำทุนทางวัฒนธรรมมาสร้างสรรค์ให้กลายเป็นสินค้าหรือผลิตภัณฑ์เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน และอาศัยผู้สนับสนุนที่จะทำให้เกิดการพัฒนา คือ องค์กรภาครัฐในระดับต่าง ๆ ทั้งจากส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค รวมถึงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตลอดจนองค์กรภาคเอกชนที่จะต้องร่วมมือกันแบบบูรณาการทำงาน แลกเปลี่ยนข้อมูลประสานงานกัน ตลอดจนผู้นำชุมชน คนในชุมชน ต้องมีการพัฒนาตนเอง ในด้านการเรียนรู้ การจัดการองค์ความรู้ในงานของตนเอง จากการนำทุนทางวัฒนธรรมมาใช้นั้นจะทำให้ชุมชนได้พัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนตลอดจนชุมชนเห็นประโยชน์คุณค่าของทุนทางวัฒนธรรม ทำให้เกิดการอนุรักษ์วัฒนธรรมของชุมชน และส่งต่อความรู้ภูมิปัญญาต่อคนรุ่นหลังต่อไป

บทสรุป

ทุนทางวัฒนธรรมเป็นทรัพย์สินมรดกทางวัฒนธรรมที่ได้มีการสั่งสมสืบทอดมาในท้องถิ่นชุมชนต่าง ๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทุนทางวัฒนธรรมเหล่านี้มีมูลค่าและคุณค่าต่อการพัฒนาสังคมและประเทศชาติเป็นอย่างมาก ดังนั้น การนำทุนทางวัฒนธรรมมาใช้พัฒนาชุมชนนับเป็นสิ่งที่ควรกระทำเป็นอย่างยิ่ง ในปัจจุบัน โดยมีกรณีตัวอย่างในการนำทุนทางวัฒนธรรมมาพัฒนาชุมชนอยู่หลายกรณี มีความแตกต่างกันไป ทั้งจุดประสงค์และวิธีการ แต่ส่วนใหญ่มักเน้นที่การพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน โดยการสร้างผลิตภัณฑ์ เป็นสินค้าวัฒนธรรม และธุรกิจท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นหลัก ตรงกับกระแสการพัฒนาประเทศในปัจจุบัน และการนำทุนทางวัฒนธรรมมาใช้พัฒนาชุมชนนอกจากตัวชุมชนที่ต้องมีความเข้มแข็ง ร่วมมือกันก็ต้องมีการประสานความร่วมมือภาคีเครือข่าย หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม ทั้งในและนอกพื้นที่เพื่อร่วมสนับสนุนการดำเนินงานของชุมชน

เอกสารอ้างอิง

- กาญจนา เกรียงสี. (2559). การศึกษากับการพัฒนาที่ยั่งยืน Education for Sustainable Development (ESD). **วารสารสมาคมวิจัย**, 21 (2), 13-18.
- ไกรฤกษ์ ปิ่นแก้ว. (2554, มกราคม-มีนาคม). เศรษฐกิจสร้างสรรค์ ทูทางวัฒนธรรมและโอกาสทางธุรกิจ **วารสารนักบริหาร**, 31 (1), 36. ค้นเมื่อ มีนาคม 13, 2564, จาก https://www.bu.ac.th/knowledgecenter/executive_journal/jan_mar_11/
- ขวัญเรือน บุญกอบแก้ว. (2562). แนวทางการปรับใช้ทุนทางวัฒนธรรมในการพัฒนาชุมชนบ้านวังหอน ตำบล วังอ่าง อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครราชสีมา. **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์**, 10 (ฉบับพิเศษ), 188-209. ค้นเมื่อ มีนาคม 17, 2564, จาก https://so02.tci-thaijo.org/index.php/human_ubu/article/view/233079
- จักรแก้ว นามเมือง. (2551). **ทุนทางวัฒนธรรมในวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด นวสาส์นการพิมพ์.
- ขวดี โกศล. (2561). **การบริหารจัดการทุนทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ในเขตพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทย**. คุษณินพนธ์ปรัชญาคุษณินพนธ์ิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรังสิต.
- ไชยฤทธิ์ อนุชิตวรงค์. (2561). **การศึกษาแนวทางการปรับปรุงการดำเนินนโยบายการพัฒนาที่ยั่งยืน และเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมของประเทศไทยเพื่อตอบสนองยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี**. ค้นเมื่อ มีนาคม 19, 2564, จาก http://www.dsdw2016.dsdw.go.th/doc_pr/ndc_2560-2561/8387e.html
- ณัฐวุฒิ ทรัพย์อุปถัมภ์. (2558). **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน Theory and Principle of Community Development**. ค้นเมื่อ มีนาคม 19, 2564, จาก <http://www.academy.rbru.ac.th/uploadfiles/books/58-2018-08-01-08-41-20.pdf>
- ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์. (2547). **ทุนสังคม และทุนทางวัฒนธรรมในระบบเศรษฐกิจและการจัดการยุคใหม่**. พิษณุโลก: คณะวิทยาการจัดการและสารสนเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ธนัทณัฐ ฉัตรภักดิ์. (2551). **การศึกษากับการพัฒนาที่ยั่งยืน แนวทางและวิธีการที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน**. กรุงเทพฯ: ไทยพัฒนา.
- เรณู เหมือนจันทร์เชย. (2557). **ทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ไทยทรงดำในจังหวัดนครปฐม**. คุษณินพนธ์ปรัชญาคุษณินพนธ์ิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

- เรณู เหมือนจันทร์เขย. (2558). ทูทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยทรงดำในจังหวัดนครปฐม. **Veridian E-Journal**, 8 (2), 238-244. ค้นเมื่อ มีนาคม 13, 2564, จาก <https://he02.tci-thaijo.org/index.php/Veridian-E-Journal/article/download>
- สนธยา พลศรี. (2547). **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน** (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สุวรรณฤทธิ์ วงศ์ชะอุ่ม. (2553). ทูทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของชุมชนท่าคา อำเภอมะนัง จังหวัดสมุทรสงคราม. **วารสารการวิจัยและพัฒนา**, (2), 55-56. ค้นเมื่อ มีนาคม 13, 2564, จาก <https://so05.tci-thaijo.org/index.php>
- อนันต์ คติยะจันทร์, สมุห์กฤติพิสิฐ จำพันธ์ และสุวรรณ์ ปูนอ่อน. (2564). การพัฒนาทูทางวัฒนธรรมโดยชุมชนเป็นฐานรากพื้นที่ชายแดนไทย จังหวัดหนองคาย. **วารสารมหาจุฬานาครทรรค์**, 8 (1), 188-200. ค้นเมื่อ มีนาคม 17, 2564, จาก <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/JMND/article/view/249599>
- อภิชาติ ไชยจิตวานิช. (2560). **รูปแบบการบริหารจัดการชุมชนตามแนวทางชุมชนเข้มแข็งและการพัฒนาที่ยั่งยืน เพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต**. คุุณินพนธ์การศึกษาคุุณินพนธ์บัณฑิต สาขาวิชาการบริหารและการจัดการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- อัญธิชา มั่นคง. (2560, มกราคม-มีนาคม). บทบาทของทูทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน กรณีศึกษาชุมชนในตำบลบ้านตู่ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา. **วารสารวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย**, 12 (39), 90-100.
- อัศวิน หนูจ้อย. (2559). **การพัฒนาผู้นำชุมชนแห่งการเรียนรู้**. คุุณินพนธ์การศึกษาคุุณินพนธ์บัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาผู้ใหญ่ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- อุทิศ ทาหอม, พิชิต วันดี และสำราญ ธุระตา. (2558). ทูทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านตามา จังหวัดบุรีรัมย์. **วารสารการจัดการสิ่งแวดล้อม**, 11 (2), 57. ค้นเมื่อ มีนาคม 13, 2564, จาก <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/JEM/article/download/32189/35022/>
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. Richardson (Ed.) **Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education**. New York: Greenwood Press.
- Home Affairs Bureau, The Hong Kong Special Administrative Region. (2005). **A Study on creativity index**. Hong Kong: The Hong Kong Special Administrative Region
- Throsby, D. (2001). **Economy and Culture**. Cambridge: The Press Syndicate of the University of Cambridge.